

ИЗСЛЕДВАНЕ НА КАЧЕСТВЕНИТЕ АСПЕКТИ НА ЧОВЕШКИЯ КАПИТАЛ ФОРМИРАН В СФЕРАТА НА ОБРАЗОВАНИЕТО В БЪЛГАРИЯ

Докт. Кристиян Вълчев, РУ „Ангел Кънчев”

Резюме: В съвременната „епоха на човешкия капитал”¹, успешното икономическо и социално развитие на населението на дадена държава зависи от инвестициите, които тя и обществото влагат в: образование и квалификации; здравословен живот; трудови навици и социализация. Състоянието на човешкия капитал, формиран в образованието в България се характеризира с изключително влошени показатели както в количествен, така и в качествен аспект.

Ключови думи: човешки капитал, образование, инвестиции, глобализация.

1. Въведение

В съвременните условия на глобализация, горните характеристики могат да изведат нацията до високи научни и икономически постижения и растеж, но в същото време, могат да я поставят в ситуация на дълбока бедност и нещета.

В новият модернизиран свят индустрията става все по-жадна за знание и капитал и все по-безразлична към „простия” труд. Според Дж. Стиглиц индустриалните работници със „сини якички” все още ще намират своето място по света, но ще бъде в обществата и държавите от развиващия се свят, в който индустрията все още намира своето място в икономиката. Нейният растеж обаче, би могъл да се постигне само чрез подобрения в човешкия капитал, институциите и управлението, като заключава, че „Работната сила, която притежава умения, е ключова за икономическия растеж.”² Отново, за развитие трябва да се осъществяват инвестиции във водещия фактор – човешкият капитал.

Един от ключовите индикатори за определяне на качеството на

¹ Becker, G. A Treatise on the Family, London, 1993, с. 155. Достъпно на: <https://brunofvieira.files.wordpress.com/2012/12/gary-becker-a-treatise-on-the-family.pdf>

² Стиглиц, Дж., Цената на неравенството, С, 2014, с.411

образователната система са средните резултати на учениците и отчетените разлики между техните най-високи и най-ниски постижения. Анализите на международните организации показват, че съвременните български ученици са функционално неграмотни, а висшето образование произвежда кадри в специалности, които са ненужни на реалния сектор.

В този контекст, настоящият доклад цели да представи в синтезиран вид общата картина, представяща качествените характеристики на човешкия капитал в България, формиран в образователната сфера.

2. Изложение

Данните от PISA през годините показват, че българските ученици постигат ниски средни резултати, което ги нарежда между държавите с последните позиции в класациите.

Резултатите показват, че от общо участвалите в проучването 65 държави и региони, българските ученици заемат 47-а позиция в резултатите си по математика, 51-ва – по четивна грамотност и 45-а – по природни науки. Твърде висок дял - 43,8% от 15-16-годишните ученици в страната нямат елементарни знания и умения по математика, а едва 4,1% са способни да решат задачи с най-висока степен на сложност.

Въпреки че резултатите от последните две проучвания показват известен напредък през 2009 г. и 2012 г. в сравнение с 2006 г., позициите на България са много под средните нива на страните от ОИСР.

Въпреки, че българските ученици се представят отлично на световните олимпиади по математика и обикновено печелят медали на тях, то като цяло резултатите на страната ни в последното проучване на PISA през 2012 по математика (439) са под средните в света (494 точки), като нарежда България в една група със страни като Чили, Мексико, Сърбия, Обединените арабски емирства, Казахстан и др.

Стандартите на организацията категоризират една образователна система като успешна и ефективна, когато постиженията на учениците, обучаващи се в нея в областта на четивната грамотност са над средните за държавите в ОИСР (494 точки) и влиянието на социално-икономическата среда на учениците върху резултатите им в образованието е ниско. Към момента на последно публикуваните от PISA данни през 2012 г. това се отнася за образователните системи само на седем от участващите в проучването държави/региони: Япония, Канада, Финландия, Исландия, Норвегия, Естония и Хонконг – Китай.

Сходни изводи могат да бъдат направени и на базата на подобни индикатори от Глобалния индекс за конкурентоспособността за 2012 –

2013 г.³ За целите на настоящото изследване са взети данните за европейски държави със сходни географски и исторически характеристики на нашата страна. Страните са бивши членки на Социалистическия блок и са преминали през икономически преход. Класирането, което се основава на общото качество на образователните системи в изследваната група държави, въпреки че отчита сравнително слаба оценка за страната ни, не разкрива съществени различия.

Един от най-тревожните сигнали, които получава страната ни за качеството на човешкия капитал, формиран в образователната сфера в България е, че нашите ученици са начело на негативната класация в Европа по дял на 15-годишните ученици, които изпитват значителни затруднения по критерия „способност за четене“. При средно ниво за Европейския съюз 19%, в България той е 39.4%, което на практика показва, че почти 40% от българските ученици излизат функционално неграмотни от средното си образование, тъй като имат сериозни затруднения при използването на четивните си умения като ефективен инструмент за усвояване и разширяване на знанията и уменията си в други области.

Един от новите компоненти, които са включени в проучването на PISA е способността на учениците, на базата на натрупаните в училище знания и опит да разрешават реални проблеми. Неговото включване произхожда именно от необходимостта да се провери доколко знанията и уменията в училище биха могли да помогнат на учениците в практиката в последствие.

Очевидно е, че този компонент затруднява учениците в повечето страни, но резултатите показват, че в това отношение българските ученици заемат последна позиция. На практика, те показват много по-ниски способности за използване на придобитите знания при решаването на проблеми, в сравнение с учениците от други държави със сходни резултати по базовите категории (математика, четене и наука).

Един много съществен проблем, който регистрират както проучванията на PISA, така и на PIRLS и TALIS и който става все по-широко обсъждан в българското обществено пространство е **неравният достъп до качествено образование**.

Същевременно, различията между най-ниските и най-високите резултати на учениците, а също така и различията между постигнатите резултати по училища, се оказват едни от най-значителните в сравнение с останалите държави, което на практика означава, че българската училищна система не успява да осигури равен достъп до качест-

³ Периодът е съобразен с последните обявени от изследването на PISA ПРЕЗ 2012 г.

вено образование на всички свои ученици. Неравностойното представяне на учениците в различните видове училища става все по-голямо голямо и се усилва от ранното насочване на самите деца в различни типове училища.

Редовното провеждане на **външно оценяване** е фактор, който има категорично положително влияние върху постиженията на учениците. Положителното му влияние е още по-силен там, където е налице висока степен на училищна автономия. В България също учениците се оценяват с матури.

Въпреки че средният резултат на българските зрелостници след реформите в образованието търпи известни промени към по-добро представяне, е видно, че неговите стойности по шестобалната система, която е възприета в страната ни е малко над добър 4. Тук трябва да се отбележи, че данните на образователното министерство сочат, че слабите оценки са повече от отличните. Българските ученици отбелязват и най-нисък от последния компонент по български език и литература през последната учебна година – писането на есе. Около 30% от зрелостниците не са писали никакъв текст, което още веднъж потвърждава затрудненията им да прилагат придобитите знания в практиката, да изразяват собственото си мнение и като цяло – да формулират такова. Това е един от най-съществените проблеми на образователната система – учениците учат наизуст преподавания материал, без никаква практическа насоченост, без да знаят как да приложат наученото и без да дискутират неговата полезност с преподавателите и съучениците.

Училищата с най-високи резултати на учениците се намират в трите най-големи града на страната. От десетте най-добри училища, шест са в София, две в Пловдив и две във Варна.

Резултатите от проведеното през 2015 г. от Българската търговско-промишлена палата (БТПП) проучване сред браншовите организации за ролята на иновациите в бизнеса и сътрудничеството с университетите⁴ показва, че връзките и доверието между бизнеса и образованието не само, че не се повишава, но намалява значително само за две години.

През 2015г. значително е намалял броят на бизнес организациите, които разчитат на партньорство с българските научни институти и университети по отношение на въвеждането на иновации (при 37 % през 2013г., сега са 10 % с български научни институти и 0.00 % с университети).⁵

⁴ Българска търговско-промишлена палата. Резултати от анкетно проучване „Ролята на иновациите в бизнеса и сътрудничеството с университетите”. Достъпно на: <http://www.bcci.bg/resources/files/inovatsiite.pdf>

⁵ Българска търговско-промишлена палата. Резултати от анкетно проучване „Ролята

Този проблем е обект на широко обществено обсъждане от години наред, но вместо предприемането на мерки за неговото преодоляване е налице обратната тенденция – все по-сериозното му задълбочаване. Учебните заведения продължават да произвеждат продукт, което не отговаря на реалните потребности на бизнеса както по отношение на количеството, така и по отношение на качеството.

Въпреки ръста в броя на студентите, трябва да се отбележи, че обратно на световната тенденция за търсене на кадри от специалности в направленията наука, технологии, инженеринг и математика, приемът на студенти в специалността „математика и статистика” намалява с 40%, в „архитектура и строителство” - с 14.5%, в „технически науки” - с 8.6%, а в „химически и физически науки” - с 6.4%. На практика, това са специалностите, от които бизнесът има най-голяма нужда в момента не само в България, но и в развитите и развиващи се икономики в света като цяло. Съвременните технологии изискват подготвен за времето си човешки капитал. В страната ни има достатъчно икономисти и юристи, а високият прием на тези направления на фона на нуждите на бизнеса изглежда необоснован.

Заклучение (Изводи)

Резултатите от всички проучвания и оценки на способностите на българските ученици сигнализират, че системата на образованието ни е тясно ориентирана към генериране на теоретични познания, и никакви практически умения, което на практика не отговаря на съвременните образователни нужди и реални потребности на учащите.

Аналогична е и ситуацията във висшето образование, където теориите и концепциите са преобладаващата част от учебните съдържания на университетските програми.

Необходимо е своевременно преосмисляне на тези проблеми и трансформиране на образователната система с преориентиране към практически задания и търсене на решения.

ЛИТЕРАТУРА

1. Българска търговско-промишлена палата. Резултати от анкетно проучване „Ролята на иновациите в бизнеса и сътрудничеството с университетите”. Достъпно на: <http://www.bcci.bg/resources/files/inovatsiite.pdf>
2. Резултати от официално проучване на PISA ПРЕЗ 2012 г.
3. Стиллиц, Дж., Цената на неравенството, С, 2014, с. 411
4. Becker, G. A Treatise on the Family, London, 1993, с. 155. Достъпно на: <https://brunofvieira.files.wordpress.com/2012/12/gary-becker-a-treatise-on-the-family.pdf>